

LECH TELLER
Polska Akademia Nauk

ZAINTERESOWANIE JANA SAMSONOWICZA SYSTEMEM SYLURSKIM

UKD 92 Samsonowicz J.:551.733.3(438.13:477-15)

W badaniach osadów paleozoicznych, którym główną uwagę poświęcał Jan Samsonowicz, system sylurski stanowił jakby margines jego zainteresowań. Z osadami tego wieku spotkał się J. Samsonowicz w trakcie prac na Wołyniu i w Górach Świętokrzyskich, a wyniki swych spostrzeżeń opublikował w latach 1916–1939. Chociaż nie zawsze są one zgodne, czy też nawet zbliżone do dzisiejszych po-

glądów, to jednak stanowią niekiedy podwaliny rozpoznania utworów sylurskich.

Do 1939 r. Jan Samsonowicz interesował się w równym stopniu osadami paleozoicznymi Wołynia, jak i Gór Świętokrzyskich, a od 1945 r. aż do śmierci badania swe koncentrował tylko na tym ostatnim obszarze. Na Wołyniu osady sylurskie nie występują na powierzchni i nie były roz-

poznane aż do 1938 r. Dopiero prace prowadzone przez J. Samsonowicza (1939) nad rzeką Stubłą, w poszukiwaniu złóż węgla kamiennego, pozwoliły udokumentować po raz pierwszy wiek tych osadów, występujących tu pod kredą w czterech wierzchniach. Od tego momentu, a zwłaszcza po 1945 r., sylur na Wołyniu stwierdzono w setkach wierceń i skorelowano zarówno z Podolem, jak i Polską Wschodnią. Do oznaczeń fauny z Wołynia posłużyła J. Samsonowiczowi wspaniała monografia brachiopodów sylurskich Podola, opracowana przez R. Kozłowskiego.

W Górach Świętokrzyskich osady sylurskie znane były od dawna (1, 2, 3, 10, 11), a badania tej formacji prowadzone przez J. Samsonowicza ograniczały się głównie do wschodniej części tego regionu (na E od rzeki Łagowicy), podczas gdy częścią zachodnią interesował się Jan Czarnocki.

Na skartowanym w latach 1922–26 i 1931 (6) arkuszu Opatów w skali 1:100 000 i objaśnieniach do niego wydanych w 1934 r., J. Samsonowicz wymienia tylko dwie miejscowości (Pobroszyn i Łężyce–Bełcz), w których udokumentował obecność osadów sylurskich. W Pobroszynie na przestrzeni zaledwie 40 m J. Samsonowicz stwierdził słabo odsłonięte „łupki ilaste ciemno-szare i czarne” z fauną graptolitową, które zgodnie z ówczesną terminologią zaliczone zostały przez niego do piętra gala i wenlok angielskiego gotlandu. Według dzisiaj obowiązującego podziału jest to górny landower i dolny wenlok.

Wyżej leżą „miękkie iłolupki nierównopłytkowe żółtawo-szare z podrzędnyimi warstewkami wapieni i łupków szarogłazowych”. Obok fauny graptolitowej wskazującej na dolną część piętra „Lower Ludlow” obecne są także małże, trylobity, krynoidy i in. W profilu tym nie zidentyfikowano dolnego landoweru i wyższej części „Lower Ludlow”, chociaż J. Samsonowicz podaje obecność zony *M. leintwardinensis*.

Profil Łężyce–Bełcz odłania się na długości ok. 1,5 km na prawym zboczu doliny, biegnącej z S na N, wzdłuż której są położone te dwie miejscowości. Od S ku N występuje tu „gruby kompleks łupków piaszkowo-szarogłazowych barwy żółtawo-oliwkowej przewarstwiający się ku stropowi z łupkami popielatymi i drobnoziarnistymi piaszkowcami”. Fauna jest tu skąpa, ale nieliczne graptolity wskazują na dolną część dolnego ludlowu i być może najwyższy wenlok.

Nieco odmiennie wykształcony jest sylur w Bełczu, gdzie występują „łupkowate iły wiśniowo-czerwone z wtórnymi plamkami i smugami zielonkawymi, przekładane piaszkowcem łupkowatym zielonkawym; wśród iłów leżą soczewki do 4 cm grube limonitu piaszczysto-ilastego z próżniami po faunie”. Wśród iłów występuje także wapień ryżowy, zawierający liczną drobną faunę brachiopodów, małżów, trylobitów i inne. Zdaniem J. Samsonowicza warstwy z Bełczy reprezentują już piętro „Upper Ludlow”, które znane jest także z północnego zbocza Łysogór w Grzegorzewicach, Sosnowce, a także w Czerwonej Górze na przyległym od północy arkuszu Kunów.

Na podkreślenie zasługuje także fakt, że prace kartograficzne J. Samsonowicza na arkuszu Opatów były tak dokładne, że mimo upływu lat nikt dotychczas nie udokumentował występujących na powierzchni osadów sylurskich. Jedynie kilka płytkich wierceń wykonanych w latach powojennych rozszerzyło nasze wiadomości o tym systemie.

Prace kartograficzne na sąsiednim arkuszu – Sandomierz, prowadził J. Samsonowicz w latach 1927–1933, a osady sylurskie (Gotland i Downton) udokumentował między Lipniczką i Święcicą w niecce międzygórskiej (8). Aż po dolny ludlow (zona *nilssoni*) występują tu ciemne iłowce z fauną graptolitową, przechodzące ku górze w

szarogłazy z fauną ramienionogów, małżów, małżoraczków i in. Te bardzo ograniczone wystąpienia osadów sylurskich na powierzchni, reprezentujące jednak pełny profil stratygraficzny, posłużyły także Samsonowiczowi do prawidłowej interpretacji tektonicznej niecki międzygórskiej (7). Wyrzutowo prace kartograficzne, jak wynika z notatek terenowych, prowadził także J. Samsonowicz na arkuszu Rzepin, gdzie wystąpienia syluru na powierzchni są miejscami znaczne, lecz arkusz ten był kartowany głównie przez J. Czarnockiego.

W latach pięćdziesiątych, już po śmierci Jana Czarnockiego, zainteresowania paleozoikiem Gór Świętokrzyskich rozszerzył J. Samsonowicz również na część zachodnią, to jest na W od rzeki Łagowicy i pod jego kierunkiem skartowana została przez grupę uczniów synklina bardziańska, w której znajduje się najładniejsze w Górach Świętokrzyskich odsłonięcie osadów ludlowu – wąwóz Prągowiec. W okresie powojennym nie pozostał poza strefą zainteresowania J. Samsonowicza również sylur Sudetów. W 1956 r. wprowadził on autora niniejszego artykułu w teren, zaznając go z profilem w Żdanowie, który należy nie tylko do najpełniejszych w Górach Bardzkich, ale również reprezentuje jedyne w Polsce miejsce, gdzie udokumentowano przejście morskich osadów sylurskich w dolnodewońskie, z graptolitami.

Doradztwo i aktywne uczestnictwo J. Samsonowicza w programie wiertniczego rozpoznania budowy geologicznej Niżu Polskiego przyniosło pierwszy niespodziewany rezultat już w 1956 r., kiedy w wierceniu Chełm IG-1 nawiercono 400-metrowej miąższości serię górnego syluru z fauną graptolitową, znaną do tego momentu tylko w niecce Barrendienu. Było to więc wówczas drugie jej stanowisko w świecie.

Prace J. Samsonowicza związane ze stratygrafią osadów sylurskich miały charakter wycinkowy i nie dają się porównać z jego zainteresowaniami nad kambrem. W większości znamionowała je pionierskość i przyczyniły się one do pogłębienia znajomości tego systemu na obszarze Polski. Prace charakteryzuje także wnikliwość, dokładność, sumienność i kompetentność, co zresztą wyróżniało osobę Jana Samsonowicza i niewiele można w nich zmienić przy ponownej interpretacji.

L I T E R A T U R A

1. Czarnocki J., Samsonowicz J. — Drobnny przyczynek do znajomości syluru Gór Kielecko-Sandomierskich. Spraw. Tow. Nauk. Warszawa 1913 z. 6.
2. Gürich G. — Nachträge zum Palaeozoicum im polnischen Mittelgebirge. Neues Jahrb. f. Min. etc XIII Beil. Band 1899.
3. Pusch G.G. — Geognostische Beschreibung von Polen. Cz. I Stuttgart 1836.
4. Samsonowicz J. — Gotland, ordowik i skały wylewne na wschodnim Wołyniu. Wyd. Wołyńskiego Tow. Przyjaciół Nauk. Prace przyrodnicze. Łuck 1939 nr 1.
5. Samsonowicz J. — Objaśnienia arkusza Opatów. Ogólna mapa geologiczna Polski w skali 1:100 000. PIG 1934 z. 1.
6. Samsonowicz J. — Ogólna mapa geologiczna Polski w skali 1:100 000 arkusz Opatów. PIG 1932.
7. Samsonowicz J. — Sprawozdanie z badań geologicznych nad Koprzywianką i Gorzycanką (arkusz Sandomierz) oraz charakterystyka tektoniczna niecki międzygórskiej. Posiedz. Nauk PIG 1931 nr 30.
8. Samsonowicz J. — Sprawozdanie z badań geolo-

gicznych wykonanych w roku 1927 w okolicach Międzygórza na arkuszu Sandomierz, mapy w skali 1:100 000. Ibidem 1928 nr 19/20.

9. Samsonowicz J. — Uwagi nad tektoniką i paleogeografią wschodniej części masywu paleozoicznego Łysogór. Ibidem 1926 nr 15.
10. Sobolew D. — Osnownyje czerty stratigrafii i tectoniki silurijskich otłozhenij Kielecko-Sandomirskiego kriaża. Warszawa 1900.
11. Zeuschner L. — Ueber die neuentdeckte Silurformation von Kleczanów bei Sandomir im Südlichen Polen. Zeit. Deut. Geol. Ges. 1869 H. 2.

SUMMARY

The interests of J. Samsonowicz in the Silurian system, connected with his studies on the Paleozoic of Volhynia and Holy Cross Mts, are discussed. It should be noted that his works on stratigraphy of the Silurian were rather fragmentary in character, especially in comparison with those concerning the Cambrian. Nevertheless, they appear rather pioneer in character, greatly contributing to the

knowledge of that system in Poland. The works also reflect insight, accuracy, conscientiousness and competence, that is typical features of personality of Jan Samsonowicz, and not much could be changed in the course of subsequent reinterpretations.

РЕЗЮМЕ

В статье описана заинтересованность Яна Самсоновича силурийской системой, вытекающая из его исследований палеозойских отложений Волыня и Свентокшиских гор. Исследования Яна Самсоновича связанные со стратиграфией силурийских осадков неполные, несравнимые с его заинтересованностью кембрием. Исследования кембрийских отложений имели новаторский характер и внесли крупный вклад в знакомство этой системы на территории Польши. Их характеризует внимательность, точность, добросовестность и компетентность, т.е. те же самые черты, которые характеризовали Яна Самсоновича. При современной интерпретации результатов его исследований можно ввести только очень малые изменения.